

Zenon Andrzejewski

Adwokat dr Józef Axer (1882–1957)

Palestra 49/11-12(563-564), 161-164

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adwokat dr Józef Axer (1882–1957)

Urodził się 17 lutego 1882 r. w Przemyślu przy ul. Kolejowej 4, jako syn Abrahama Leona Axera, c.k. adiunkta urzędu podatkowego i Fany Zoftar z d. Grün¹. Miał pięcioro rodzeństwa: braci Alexandra, Filipa, Maurycego i Leopolda² oraz siostrę Robertę. Rodzina zamieszkiwała kolejno przy następujących ulicach: Kolejowej 4, Jagiellońskiej 8, Mniszej 5 i Mickiewicza 15.

Od roku szk. 1892/93 Józef uczęszczał do c.k. Gimnazjum I w Przemyślu³, w którym w roku 1900 zdał egzamin dojrzałości⁴.

W roku akad. 1900/1901 rozpoczął studia na Wydziale Prawnym Uniwersytetu we Lwowie, uwieńczony doktoratem obronionym 31 października 1911 r. Promotorem przewodni doktorskiego był prof. dr Piotr de Stebelski.

Po odbyciu aplikacji w Sądzie Grodzkim i w Sądzie Okręgowym w Przemyślu rozpoczął aplikację adwokacką (koncypienturę) u wybitnego przemyskiego adwokata i przywódcy

¹ Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej: AP Przemyśl), Księga urodzeń Izraelickiej Gminy Wyznaniowej w Przemyślu 1879–1883, t. 6, kk. 230 i 230a, L.p. 88.

² Zmarł w Lisku (Lesku) 3 marca 1897 r. w wieku 5 lat (zob. adnotację w Księdze urodzeń Izraelickiej Gminy Wyznaniowej w Przemyślu 1890–1893, t. 16, k. 181, L.p. 397, AP Przemyśl).

³ W latach 1892–1895 szkoła nosiła nazwę „C.K. Gimnazjum Wyższe w Przemyślu” a od września 1921 r.: „Państwowe Gimnazjum I im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu”.

⁴ AP Przemyśl, zespół: I Państwowe Liceum i Gimnazjum im. J. Słowackiego w Przemyślu, sygn. 96–99, 101, Katalogi główne za lata 1894–1898, 1899/1900, a także: Sprawozdania Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Przemyślu za rok szk. 1894, Przemyśl 1894, s. 236; rok szk. 1895, Przemyśl 1895, s. 60; rok szk. 1896, Przemyśl 1896, s. 84; rok szk. 1897, Przemyśl 1897, s. 63; rok szk. 1898, Przemyśl 1898, s. 69; rok szk. 1899; Przemyśl 1899, s. 76; rok szk. 1900, Przemyśl 1900, s. 37–38.

miejscowej PPSD⁵ dr. Hermana Liebermana, zastępując swego patrona w prowadzeniu kancelarii podczas jego częstych nieobecności spowodowanych aktywną działalnością polityczną. Herman Lieberman wywarł duży wpływ na ukształtowanie się poglądów ideowych J. Axera i jego sympatię do PPS⁶.

4, 5 i 6 marca oraz 30 kwietnia 1912 r. dr Józef Axer złożył z postępowaniem dobrym pisemny i ustny egzamin adwokacki przed c.k. Sądem Krajowym Wyższym we Lwowie i 24 czerwca tegoż roku uzyskał wpis na listę obrońców w sprawach karnych⁷. Ponadto został wpisany na listę obrońców wojskowych prowadzoną przez Departament Sprawiedliwości Ministerstwa Spraw Wojskowych⁸.

Przy ulicy Szerokiej 6, gdzie mieszkał⁹, otworzył własną kancelarię adwokacką, która wkrótce zyskała duży rozgłos i cieszyła się uznaną renomą także wśród Polaków i Ukraińców¹⁰.

8 kwietnia 1913 r. dr J. Axer zawarł w Tarnowie związek małżeński z Johanną Ireną Traum, absolwentką konserwatorium w Krakowie w klasie fortepianu, uczennicą prof. Lalewicza¹¹. 10 marca 1914 r. przyszedł na świat ich pierworodny i jedyny syn Anatol, późniejszy lekarz.

Dr Józef Axer, poza pracą zawodową, był człowiekiem o wielostronnych zainteresowaniach. Przede wszystkim był animatorem życia kulturalnego w Przemyślu. Kochał muzykę i uwielbiał sztukę dramatyczną. 13 września 1919 r. założył Żydowskie Towarzystwo Dramatyczno-Muzyczne „Juwał” (Jubileusz) i został pierwszym prezesem jego zarządu¹². Funkcję tę piastował do końca 1925 r.

Będąc prezesem „Juwalu” był również przewodniczącym sekcji sztuki i teatru¹³. Reżyserował¹⁴, a także dyrygował zorganizowaną przez siebie orkiestrą i chórem¹⁵. Publiczne kon-

---

⁵ Polska Partia Socjaldemokratyczna.

⁶ B. Filarecka, *Życie kulturalne Przemyśla w okresie II Rzeczypospolitej*, Przemyśl 1997, s. 62.

⁷ Pisma Prezydium c.k. Sądu Krajowego Wyższego we Lwowie z 13 maja 1912 r. Prez. 13562/9A/12 i z 24 czerwca 1912 r. Prez. 18467/50/12 (kserokopie w posiadaniu autora).

⁸ Informacja zaczerpnięta z rozkazu nr 18 Dowództwa Rejonu Etapowego w Palestynie z 7 maja 1943 r. L.dz. 3356/43 (kserokopia w posiadaniu autora).

⁹ Była to istniejąca do dziś narożna kamienica u zbiegu obecnych ulic Śnińskiego i J. Dąbrowskiego, która wówczas miała podwójną numerację i dwa wejścia: od ul. Śnińskiego 9 i od ul. Szerokiej 6. Właścicielem kamienicy był Markus Duldig. W roku 1932 nazwa ul. Szerokiej została zmieniona na „Tadeusza Hołównki” (obecna: Jarosława Dąbrowskiego).

¹⁰ W. Wierzbieniec, *Spoleczność żydowska Przemyśla w latach 1918–1939*, Rzeszów 1996, s. 29.

¹¹ Jerzy Lalewicz (1876–1951), wybitny polski pianista i pedagog. Prowadził klasy fortepianu w konserwatoriach w Odessie (1902–05), Krakowie (1905–12) i Wiedniu (1912–19). Był dyrygentem i prof. fortepianu w Conservatorio Nacional w Buenos Aires. Wykształcił wielu znanych pianistów. Do jego uczniów należeli m.in. Z. Dygat, M. Münz, B. Poźniak, J. Rosenstock [*Encyklopedia Muzyczna PWN, (część bibliograficzna)*, t. 5 (klt), pod red. E. Dziębowskiej, Kraków 1997, s. 272–3].

¹² Informacje syna Anatola w listach do autora z 20 lutego 1996 r. i 15 kwietnia 1996 r., a także B. Filarecka, *op. cit.*, 61–62.

¹³ B. Filarecka, *op. cit.*, s. 62.

¹⁴ W roku 1922 wyreżyserował komedię „Doktor Stieglitz”, w której zagrał jedną z ról (B. Filarecka, *op. cit.*, s. 64), wystawił operetkę „Druciarz” (informacje syna Anatola w listach do autora z 20 lutego 1996 r. i 15 kwietnia 1996 r.), a w roku 1937 wyreżyserował przy współpracy Lidii Tichowej sztukę Fritza Grinbauma pt. „Przodkowie” (B. Filarecka, *op. cit.*, s. 65).

¹⁵ Informacje syna w listach z 20 lutego 1996 r. i 15 kwietnia 1996 r.

certy orkiestry i chóru „Juwalu” stały na wysokim poziomie artystycznym, wykraczającym poza poziom amatorski¹⁶. Uświetniały je solowe popisy żony dr. Axera – Johanny Ireny, utalentowanej pianistki oraz jego siostry Roberty (Roby) obdarzonej operowym głosem, która śpiewała wszystkie partie sopranowe¹⁷.

W okresie prezesury J. Axera sekcja teatralna „Juwalu” wystawiła następujące sztuki: *Jan-kiel Kowal* Dawida Pńskiego, *Ścierwo*, *Mesjaszowe czasy*, *Złote ogniwa*, *Rodak*, *Pożar*, *Pusta karczma*, *Dybuk* Szymona Anskiego, *Człowiek, który umilkł*, operetkę *Druciarz* oraz komedię rodzajową *Doktor Stieglitz*, w której główną rolę zagrał gościnnie zawodowy aktor krakowskiego teatru „Bagatela” Ignacy Berski¹⁸.

Kierowana przez J. Axera sekcja teatralna organizowała także w lokalu Towarzystwa przy ul. Czarnieckiego 37 wieczorki literackie poświęcone popularyzowaniu literatury i dramaturgii żydowskiej.

Mecenas Axer był członkiem przemyskiej loży masońskiej „Humanitas” – B’nei B’rith założonej 18 marca 1924 r. i mieszczącej się przy ul. Grodzkiej 6¹⁹.

W roku 1937 dr Józef Axer został przewodniczącym zarządu Klubu Towarzystwskiego mającego na celu zaspokajanie potrzeb intelektualnych inteligencji żydowskiej²⁰. Klub liczył w tym czasie około 280 członków. Za kadencji J. Axera, w siedzibie Klubu przy ul. Dworskiego 6, odbywały się odczyty poświęcone literaturze, sztuce i filmowi, spotkania towarzyskie członków Klubu, zebrania, koncerty, przedstawienia amatorskie, dancingi. W Klubie można było zagrać w szachy, warcaby, poczytać dzienniki i czasopisma, wypożyczyć książki²¹.

Dr Józef Axer, wielki miłośnik muzyki i sztuki teatralnej, interesował się również sportem. W kwietniu 1929 r. został wybrany na prezesa zarządu Żydowskiego Klubu Sportowego „Hagibor” (Bohater)²², najsilniejszego podówczas żydowskiego klubu sportowego w Przemysłu. Za prezesury J. Axera zaczęto ściśle współpracować z organizacją syjonistyczną oraz żydowskimi organizacjami młodzieżowymi o charakterze syjonistycznym²³. Pod zarządem Axera nastąpił też największy rozwój klubu, który posiadał następujące sekcje: piłki nożnej, szermierki, tenisa ziemnego i stołowego, koszykówki, pływania, lekkoatletyczną, bokserską, kolarską, wioślarską i szachową. Największe sukcesy odnosila jednak drużyna piłki nożnej.

Prezesowanie w „Hagiborze” nie przeszkadzało dr. J. Axerowi w kibicowaniu przemyskiej „Polonii”, której był zagorzałym sympatykiem. Każdego tygodnia jeździł fiakrem z synem Tolkim na mecze tej drużyny rozgrywane na Garbarzach, gdzie miał stałe miejsce w loży honorowej na trybunie stadionu²⁴.

Z listu syna Anatola do autora z 8 września 1996 r.:

„Ojciec wierzył w Boga. I to wszystko. Nie modlił się. Nie umiał nawet. Do bożnicy czasem chodził na Sądny Dzień, jak go jakiś chrześcijański kolega prosił, żeby mu pokazał jak

¹⁶ B. Filarecka, *op. cit.*, s. 108.

¹⁷ Tamże oraz informacje syna...

¹⁸ Informacje syna..., a także B. Filarecka, *op. cit.*, s. 6.

¹⁹ „Ziemia Przemyska” z 14 stycznia 1939 r., nr 2, s. 3.

²⁰ W. Wierzbieniec, *op. cit.*, s. 252.

²¹ Tamże, s. 251–253.

²² Tamże, s. 269.

²³ Tamże.

²⁴ Informacja syna Anatola przekazana w liście do autora z 20 lutego 1996 r.

się Żydzi modlą i śpiewają Kol nidrej (...). Ojciec nawet nie umiał zorganizować świątecznej kolacji na Pesach. Sąsiedzi wiedzieli o tym i zapraszali mnie do siebie (...). Ludzie, którzy znali ojca bliżej, uważali go za asymilanta (...)"

Sukcesy zawodowe dr. Józefa Axera sprawiły, że jego nazwisko stało się głośnie w kręgach prawniczych. Lecz gdy zaproponowano mu stanowisko sędziego w Najwyższym Sądzie Wojskowym w Warszawie, odmówił, gdyż warunkiem był chrzest. Poczucie więzi z żydowskimi korzeniami i tradycją religijną okazały się silniejsze od mirażu kariery.

Gdy 7 września 1939 r. rozpoczęło się bombardowanie Przemysła przez lotnictwo niemieckie, dr Józef Axer postanowił opuścić rodzinny Przemysł. 8 września, wraz z rodziną, wyruszył do Zaleszczyk, skąd przedostali się do Rumunii. Granicę rumuńską przekroczyli 17 września 1939 r. Dzięki pomocy kolegów adwokatów H. Liebermana i L. Grossfelda, dr J. Axer otrzymał pracę jako urzędnik w Ambasadzie Polskiej w Bukareszcie. W kwietniu 1940 r., wraz z 500 obywatelami polskimi, został ewakuowany na Cypr, a w czerwcu 1941 r. do Palestyny, gdzie występował jako obrońca wojskowy przed Ekspozyturą 13. Sądu Polowego Dowództwa Etapów Armii Polskiej na Wschodzie²⁵. Po wojnie osiedlił się w Tel-Awivie i mieszkał tu już do końca życia. Zmarł 17 sierpnia 1957 r. w szpitalu „Assaf Harofch”, w którym pracował syn Anatol. Został pochowany na cmentarzu Kiriat Szaul pod Tel-Avivem. Żona Johanna przeżyła go o 12 lat. Zmarła 30 lipca 1969 r. i spoczywa na tym samym cmentarzu obok męża.

---

²⁵ Rozkaz nr 18 Dowództwa Rejonu Etapowego w Palestynie z 7 maja 1943 r.